

El catalanisme en la historiografia catalana

per Pere Anguera*

Hi ha una autèntica historiografia sobre el catalanisme polític? Hi ha força treballs sobre aspectes concrets, alguns dels seus homes, algunes actuacions o les peripècies de nuclis comarcals, de desigual qualitat, entitat i ambició, tant pel subjecte d'estudi com pel resultat, però molt poques visions sintètiques, articulades amb la voluntat de transcendir la pura divulgació propagandística, sobre el tram de conjunt del catalanisme, els seus orígens i la seva vertebració i evolució, atentes tant als punts de confluència, com a les contradiccions, disparitats o enfrontaments d'aquells corrents que en creien ser els representants canònics. Malgrat que, amb reiteració gairebé proçaç, polítics i apòstols de la catalanitat venguin versions escolars de la trajectòria de la ideologia i dels homes preocupats en el passat per la reivindicació dels drets i dels trets diferenciadors de Catalunya, la veritat és que del trànsit del sentiment de catalanitat a la formulació del catalanisme amb voluntat política i del seu períple posterior se'n sap més aviat ben poca cosa. En aquestes notes intentaré fer-ne un balanç, tant dels resultats aconseguits com de les mancances més detonants. I, evidentment, prescindiré de tota aquella fullaraca reiterativa que no aporta res de nou i de les produccions presentistes que intenten trobar formulacions *nacionalistes* a la guerra civil del segle XV, la dels Segadors o la de Successió; els que hi participaren, en qualsevol dels bàndols, tenien un sentiment o altre de catalanitat, però no, en absolut, de catalanisme en el modern sentit polític de la paraula.¹

Per raons d'espai, de possibilitat d'accés (i coneixement) i per la desigual cronologia en la formulació de la proposta nacional em limitaré aquí a les publicacions que fan referència a la Catalunya estricta. Unes dues altres limitacions se sumen a la de caire geogràfic: la cronològica (he atès només els estudis que contemplen personatges, entitats o episodis anteriors a 1939, als quals ara hi ha una certa unanimitat a reconèixer-ne la catalanitat) i la temàtica (no he recollit cap obra sobre les actuacions de la Mancomunitat o la Generalitat republicana). Crec que si els processos per a assolir-les sí formen part de la història del *catalanisme*, les seves tasques de gestió pertanyen més a la història política, que a la ideològica.

* Universitat Rovira i Virgili

1. En aquest sentit vegeu el brillant i informat estudi de N. SALES, *Els botiflers*, dins *Senyors, bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII* (Barcelona, Empúries, 1984), ps. 139-219.

Les síntesis generals

La majoria de síntesis de pretensió general comparteixen dos problemes. L'un és d'enfocament en donar un excloent protagonisme a les actuacions barcelonines pel simple fet de ser-ho, actitud que comporta l'oblit de les sorgides a la resta de Catalunya. Les actuacions barcelonines, per la identitat i la representativitat dels promotors i pel ressò a la premsa, tenien una major transcendència que les fetes en altres localitats, però això no obstava perquè les actuacions comarcals poguessin ser més coherents o els seus plantejaments més radicals o innovadors que els barcelonins.² La sovintejada interrelació de persones i publicacions comportava una osmosi ideològica permanent, manifestada en la reproducció d'articles, que caldria conèixer i valorar; els publicats a la premsa barcelonina eren reimpressos a la comarcal, però també a l'inrevés, amb la qual cosa obtenien una projecció i un prestigi superiors.³ De fet ningú no explica per què són anècdotes les realitzacions vigatanes o reusenques i en canvi són episodis rellevants tots els barcelonins. Una acurada lectura policèntrica, per utilitzar la terminologia de Josep Fontana, permetria una visió més matisada i policroma, que comportaria alguns canvis cronològics determinants en l'anàlisi del periple vital del catalanisme, en el seu naixement, en el trànsit cap a l'adolescència i en els moments de relativa plenitud.⁴ El reduccionisme barcelonista podia justificar-se fins fa una vintena d'anys per raons de comoditat investigadora; a hores d'ara només la ignorància i la desídia dels sintetitzadors poden explicar el manteniment de les valoracions tòpiques. El segon problema és conceptual: una bona part dels divulgadors no saben delimitar les fronteres entre la persistència de la catalanitat i l'aparició del catalanisme, entenent per catalanitat el fet de saber-se català, de persistir en l'ús oral o escrit del català, d'emocionar-se davant elements identificadors, i per catalanisme la consciència política amb les reivindicacions que se'n deriven. És evident que el fet de parlar en català o escriure'l, fins i tot de fer-ne la defensa, no implicà durant llargs decennis cap mostra de consciència política, entre altres coses per la persistència del monolingüisme real i perquè el seu ús en l'escriptura pot ser una pura concessió sentimentalista, emotiva o folklorica. Localitzar un poema escrit en català per un senyor de la Restauració, o de les dècades anteriors, no ha de comportar-li necessàriament l'atribució d'un esperit renaixentista. El mateix criteri obligaria a donar una

2. Per citar un sol exemple, d'article comarcal de rellevança, B. TORROJA, *Catalunya en l'occident d'Àfrica*, «La Veu del Camp» (3-V-1885), ps. 49-52 del facsimil, la primera proposta de colonialisme català, que jo sàpiga.

3. La comunicació no es limitava a la reproducció de textos, pràctica habitual a l'època, sinó que comprenia una intensa relació entre els membres de les diverses entitats com ho demostren les molt informades seccions de *Noves* de diverses revistes, p.e. a «L'Arch de Sant Martí,» que donaven notícies d'actuacions i propostes d'arreu de Catalunya.

4. La tradició és afirmar que la primera victòria electoral del catalanisme es produí el 1901 a Barcelona, tot i que els regionalistes reusencs tenien regidors, de manera permanent, des del 1887, i un diputat provincial el 1893, o a Terrassa obtingueren els primers regidors el 1893. I es pot continuar parlant dels orígens conservadors del catalanisme, quan les primeres associacions actives, després de la de Vic de 1878, van sorgir a Sabadell (1879) i Reus (1883), dues ciutats *liberals i federalistes*, mentre que en poblacions *carlines* com Olot, Manresa o Berga no es crearen fins a 1889, 1890 i 1897 respectivament?

consideració similar als catalans de Burgos, que diversos testimonis recorden que l'utilitzaven entre ells, almenys durant els primers mesos.⁵

La misèria historiogràfica l'exemplifica el fet que el millor manual continuï essent el *Resum d'història del catalanisme* d'A. Rovira i Virgili.⁶ Que a vora seixanta anys de la seva redacció i malgrat la brevetat es mantingui com un text bàsic, evidencia el poc que s'ha avançat en el coneixement global. És un text escolar, didàctic, l'embrió del qual havia estat redactat el 1914,⁷ en paraules de l'autor un «sumari concís, ordenat i metòdic de la renaixença patriòtica», esbós d'una «extensa *Història del catalanisme*, que en diversos volums» havia de publicar l'editorial Barcino, a partir de 1936, projecte que la guerra civil esbotzà abans de néixer. És, com ha remarcat A. Sallés, «una obra de combat ideològic, amb totes les virtuts i defectes inherents a un treball d'aquestes característiques».⁸ Per a Rovira les arrels de Catalunya, amb substrats més antics, arrenquen de la repoblació franca i després de l'hivern de l'època moderna reapareixen amb la Renaixença. La seva valoració dels episodis dels segles XIX i XX ha fet llarga fortuna des de la dedicada a l'oda *La pàtria*, d'Aribau, com el «primer crit» fins a la presentació del Tancament de Caixes com a mostra d'un «altre període persecutori» i, per tant, nitidament nacionalista.

La segona lectura clàssica, disfressada de biografia, és el *Cambó* de J. Pla, una altra obra de voluntat clàssica, càusticament distorsionadora, destinada tant a fer l'hagiografia de la Lliga i de Cambó com a demostrar que «els catalanistes d'esquerra, ben garbellat, han fet ben poca cosa. No han arribat, de molt, a presentar les seves idees d'una manera ordenada i convincent».⁹ Pla volia fer «un anecdotari d'un polític», però observà «que l'anècdota de la vida d'en Cambó, diem-ne anècdota, no era altra cosa que la història del catalanisme»¹⁰ amb la qual cosa identificà la vida d'un dirigent de partit, una política, amb la història ideològica i social d'una societat molt més rica i plural. Per això marginà o, el que és pitjor, caricaturà amb hàbil i brillant sarcasme tots aquells moviments i personatges que resultaven heterodoxos per a les línies de pensament i d'actuació

5. M.J. GALLOFRÉ, *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)* (Barcelona, Publ. de l'Abadia de Montserrat, 1991), ps. 10-12, i alguna de les notícies de J.M. SOLÉ-J. VILLARROYA, *Cronologia de la repressió de la llengua i la cultura catalanes. 1936-1975* (Barcelona, Curial, 1993), ps. 33-40.

6. Barcelona, Barcino, 1936. Reedició, amb estudi introductori d'Anna Sallés, Barcelona, La Magrana, 1983.

7. Vegeu A. ROVIRA VIRGILI, *Catalunya*, dins *Història dels moviments nacionalistes*, III (Barcelona, Societat Catalana d'Edicions, 1914), ps. 175-225. Per a successius estadis, *El nacionalismo catalán* (Barcelona, Minerva, 1917); *Història del catalanisme*, dins *Anuari dels catalans* (Barcelona 1923). L'únic precedent esmentable era E. MOLINÉ BRASÉS, *Resum sintètic de la història del catalanisme* (Barcelona 1907).

8. Introducció citada, p. XXIII.

9. *Cambó. Materials per una història d'aquests últims anys*, tres vols. (Barcelona, La Nova Revista i Llibreria Catalònia, 1928-1930). La citació pertany al vol. I, ps. 105-106. Per a la gènesi, el sentit i el ressò immediat de l'obra, C. BADOSA, *Josep Pla, el difícil equilibri entre literatura i política 1927-1939* (Barcelona, Curial, 1994), ps. 40-43, 49-64, 93-113, 146-160, 169-171. El 1931 se'n féu una reedició parcial i concentrada, *Vint-i-cinc anys de política catalanista (L'obra d'en Cambó)*, cf. BADOSA, ps. 223-224.

10. *Cambó*, II, p. v.

de la Lliga Regionalista, o els del passat que en la seva evolució no hi havien confluït.¹¹

Durant anys l'única història disponible a les llibreries fou la *Historia del nacionalismo catalán*, del falangista M. García Venero. Si al moment de la seva aparició podia oferir un cert interès per la reproducció de citacions i documents difícils de localitzar, a hores d'ara no en té altre que la curiositat malsana per la tasca distorsionadora. Un exemple. Segons García Venero, «*la historia del nacionalismo catalán podría ser resumida literariamente [...] en un cuento que se titulara El pirómano incorregible y los bomberos [...] El nacionalismo, con la exclusión de los que, siendo esencialmente comunistas, pretenden aparecer como nacionalistas, produce esa sensación de ser un pirómano incorregible y contradictorio*».¹² Als primers anys de la transició, amb la voluntat de pal·liar el buit bibliogràfic imposat pel franquisme, van aparèixer diverses síntesis, més o menys extenses, de nul interès, gens innovadores ni en la interpretació ni en la informació. N'és un bon exemple la populista *Història bàsica del catalanisme*, de J. M. Poblet.¹³

El centenari de la Primera Assemblea de la Unió Catalanista, feta a Manresa el 1892, possibilità l'aparició de nous estudis sintètics. Cal destacar-ne dos, la *Història del nacionalisme català. Dels orígens al nostre temps*, d'A. Balcells,¹⁴ i *Les Bases de Manresa de 1892 i els orígens del catalanisme*, de J. Termes i A. Colominas.¹⁵ Balcells, contra el que és habitual en aquestes síntesis, prolonga la informació fins el 1992 i gairebé un centenar de pàgines van dedicades als darrers cinquanta anys. És una síntesi vagament idealista, estructurada més en epígrafs aïllats que no pas en un discurs continu, d'on resulta un text gens dialèctic, a mig camí entre la síntesi general d'història contemporània i la de l'actuació política de grups més o menys catalanistes. Editada sense notes, en la bibliografia cita diverses monografies comarcals de les quals no treu gens de suc; les informacions, que en podrien derivar, són esquemàtiques (dues línies a «La Veu de [sic] Montserrat» i Jaume Collell —p. 52—, o al vigatanisme —ps. 56-57) o errònies (a la llista dels nomenaments del govern Silvela-Polavieja bateja com Josep a Francesc Ixart, l'alcalde de Tarragona,¹⁶ p. 60; considera «la primera victòria electoral del catalanisme» —p.61— la barcelonina de 1901, o presenta els Fets de Maig de 1937 com estrictament barcelonins, malgrat la disparitat de respostes que van generar en altres localitats). La interpretació general de

11. Vegeu, per exemple, la caricatura d'Almirall, I, ps. 15-18. El llibre, molt retocat, fou reeditat com *Francesc Cambó. Materials per a una història* (Barcelona, Destino, 1973). La nova versió és, si cap, més reaccionària i tergiversadora que la primera. On el 1928 feia dir a Almirall: «volien que aquell pobre Figueras governés Espanya», I, p. 6, el 1973 s'ha convertit en «volien que aquell pobre Figueras governés Espanya, dedicada en aquell moment a la més activa eufòria anticlerical, sovint incendiària», p. 9.

12. Editora Nacional, 1 ed. (Madrid 1944); 2 ed., 2 vols. (Madrid 1967). Segons la tradició oral per a escriure-la s'aprofità de la biblioteca i dels materials presos a Rovira i Virgili. Per altra banda ofereix l'interès de ser una història feta des del nacionalisme espanyol més bel·ligerant. La citació en 2 ed., vol. 2, p. 305.

13. Barcelona, Pòrtic, 1975.

14. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992. És la versió catalana, revisada i augmentada, d'*El nacionalismo catalán* (Madrid, Historia 16, 1991).

15. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992.

16. I això que Balcells cita a la bibliografia, entre altres, COSTAFREDA, *Orígens*, on a la p. 34 surt l'alcalde polaviejista amb el nom correcte.

Balcells sembla donar per correcta la identificació planiana del catalanisme amb la Lliga, com a mínim al llarg del primer quart de segle.

El llibre de Termes i Colomines és editat sense notes ni bibliografia, malgrat esmentar nombrosos autors al llarg del text, i amb un apèndix gràfic que inclou un facsímil de les Bases de Manresa, presentat com «reproducció de l'original», malgrat ser una reedició de 1900! És, en paraules dels autors, una «síntesi sobre la Catalunya vuitcentista i els orígens del catalanisme polític» (p. 9). Amb un vernís romàntic parlen del «candidat català Jaume d'Urgell o [...] de la derrota catalana a la Guerra dels Segadors» (p.11). Per als autors les Bases foren «la primera concreció constitucional del moviment catalanista», superadores de «les tendències jacobines i uniformadores [...] i del federalisme teòric, anacional, harmonitzador i ingenu», gràcies a «l'adhesió del poble al país» (ps. 13-14), amb un doble reduccionisme, en bandejar la tradició republicana protonacionalista i catalanitzadora, i en exagerar el ressò immediat de les Bases de Manresa. Per als autors «el catalanisme nasqué com un moviment plural de reacció contra la mentalitat no modernitzadora de l'Espanya agrària» (p.90) que dominava tots els ressorts del poder, i en la seva configuració formaren la Renaixença, el federalisme, la tradició conservadora catòlica, el desencant estatal burges i els «moviments populars del Vuit-cents» (p. 91), representats per les bullangues (presentades com a epifenomen barceloní)¹⁷ i el carlisme. Per a Termes i Colomines «el somni d'una Catalunya medieval independent i sobirana» va esdevenir mite gràcies al «procés de diferenciació econòmica» respecte de la resta de l'estat (p. 93) i sostenen «la pervivència a Catalunya d'una mentalitat particularista a la ciutat i al camp» (p. 94), durant la darrera carlinada, unides pel referent pregon i enfrontades en la superficialitat, representada la ciutat pels federals i el camp pels carlins. La darrera tesi, almenys en la seva linealitat, no es pot sustentar: ni el carlisme no fou monopoli del món rural, ni el federalisme de l'urbà; com està encara per demostrar que el carlisme fos foralista, sobretot que el foralisme fos l'esquer d'enrolament carlí, el 1872. El llibre conté elements de discussió encertats, com la proposta de superar la dicotomia Centre Català - esquerra / Lliga de Catalunya - dreia (p. 116), l'anàlisi del pensament del primer Prat de la Riba (p. 145) o la reinterpretació distanciadora de l'impacte inicial de les Bases (ps. 152-153) la darrera en contradicció amb altres pàgines del volum. Sense cap suport documental —semblen dependre de J. Llorens— sostenen que les associacions de comarques no superaven, generalment, la quarantena de socis, tot i que els estudis monogràfics ho desmenteixen,¹⁸ com s'erren també en atribuir-los una vida d'agitació migrada (p.131). Balcells i Termes -

17. Per a major amplitud, A.M. GARCIA ROVIRA, *La revolució liberal a Espanya i les classes populars* (Vic, EUMO, 1989), i J.M. OLLÉ ROMEU, *Les bullangues de Barcelona durant la Primera Guerra Carlina (1835-1837)*, 2 vols. (Tarragona, El Mèdol, 1993-1994).

18. Les Quatre Barres, de Tarragona, arribaren als 212 socis el 1899, any de la fundació (QUINTANA, *El Centre*, p. 67); assistència —que òbviament no vol dir afiliació— de 1.500 persones a la constitució, el 1900, de l'Associació Catalanista de Tarragona (COSTAFREDA, *Orígens*, p. 32); 124 signants del manifest fundacional de l'Associació Catalanista de Reus, el 1884 (ANGUERA, *L'ombra*, p. 37), el 1885, 88 socis de la darrera (69 no consten entre els fundadors) participaren en una subscripció («La Veu del Camp», p. 47 del facsímil, i p. 146 per a l'increment de socis). Per a l'activisme *id.* i la resta d'obres citades *infra*.

Colomines coincideixen a evitar qualsevol referència al Congrés dels federals de 1883, que en molts plantejaments auguraven les propostes de les Bases.¹⁹

La Generalitat ha publicat uns altres dos volums. El recull de conferències *Les Bases de Manresa. 1892-1992. Cent anys de catalanisme*,²⁰ amb textos de J. Termes, J. Llorens, A. Colomines, E. Jardí, J.M. Roig Rosich, J.B. Culla i J. Benet, que, en general, hi sintetitzen o reprenen treballs anteriors sobre aspectes diversos de l'evolució històrica catalana els darrers cent anys. I *Cent anys de catalanisme. A propòsit del centenari de les Bases de Manresa*,²¹ catàleg de l'exposició homònima. El darrer és un àlbum de família magníficament presentat, amb totes les imatges que hom espera trobar-hi i alguna de poc o gens coneguda com el dibuix, èmul del de Manresa, de l'Assemblea de Reus de 1893. Tanmateix persisteix en la confusió de Barcelona amb Catalunya, feta evident en la tria d'imatges i en les cronologies. Només un exemple de les darreres, «1870: motí contra les quintes a Barcelona» (p. 46), quan la protesta fou general no tan sols a tot Catalunya, sinó arreu de l'estat.²²

Malgrat el títol, *Cultura nacional en una societat dividida*, el·líptic i generalitzador, aclarit al subtítol, «Patriotisme i cultura a Catalunya (1838-1868)», el llibre de Josep M. Fradera²³ és una de les aportacions més innovadores, documentades i provocatives per a l'anàlisi dels orígens del catalanisme polític en la seva constitució cultural; en aquest sentit es preocupa per les motivacions del patriotisme provincial, per les limitacions imposades pels propis conreadors a l'aparició de la literatura culta en català, per les relacions entre política i religió i, fonamentalment, per la contradicció dels dirigents en la defensa d'un model conservador de la societat mentre preconitzaven la necessària modernització econòmica. En un sentit similar convé assenyalar l'interès de les pàgines que Josep Fontana dedica tant al «romanticisme, historicisme i consciència nacional» com al «problema de la llengua i els orígens de la Renaixença literària», amb una aguda descripció dels dos corrents culturals, el patrici i el plebeu, que finalment acabaren convergint.²⁴ Jo mateix, dins els fastos dels centenaris, he intentat una proposta de nous camins per a l'estudi dels orígens del catalanisme, que per elementals motius d'estètica intel·lectual em limito a referenciar.²⁵

19. *Reunión y trabajos del Congreso Regional Republicano-Democrático Federal de Catalunya. Reunión y trabajos del Congreso Regional Republicano-Democrático Federal de Cataluña* (Barcelona 1883).

20. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1993.

21. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1993. Amb motiu del centenari de l'Assemblea de Reus es publicà el catàleg que recollia les imatges i els documents inèdits més interessants de l'exposició autòctona, P. ANGUERA-J.M. RIBAS PROUS, *Catalunya i Reus en els orígens del catalanisme polític* (Reus, Agrupació Fotogràfica de Reus, 1993).

22. Vegeu-ne les nombroses referències en A.I. BERMEJO, *Historia de la interinidad y guerra civil de España desde 1868*, I (Madrid 1875).

23. (Barcelona, Curial, 1992). N'és alhora síntesi i ampliació l'opuscle *Passat i identitat: la Guerra de Successió en la política i la literatura del segle XIX català* (Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1993). En un sentit similar J. MURGADES, *Llengua i literatura dins el fenomen nacional*, dins *Sobre els nacionalismes* (Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1994), ps. 43-61.

24. *La fi de l'Antic Règim i la industrialització* (Barcelona, Eds. 62, 1988), especialment ps. 424-447. També les reflexions *La societat catalana contemporània: modernització i pairalisme*, dins *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet* (Barcelona, Publ. de l'Abadia de Montserrat, 1991), ps. 137-144.

25. P. ANGUERA, *Els orígens del catalanisme. Notes per a una reflexió*, dins *IIIes. Jornades de Debat. Orígens i formació dels Nacionalismes a Espanya* (Reus, Edicions del Centre de Lectura,

El 1985 Xarxa Cultural promogué un cicle de conferències amb el títol genèric de *Catalanisme*, on els ponents avançaren conclusions, resumiren treballs anteriors, establiren l'estat de la qüestió o divulgaren coneixements ben sabuts. La llarga nòmina n'impossibilita un comentari particularitzat;²⁶ a través de visions parcials faciliten un acostament a diferents aspectes que conflueixen en el catalanisme en un sentit lax, des dels corrents estètico-literaris fins els polítics. Als anys setanta es celebraren diverses reunions per a debatre el catalanisme al llarg de la història i les propostes d'interpretació, en referència al Principat o als Països Catalans. Les actes publicades mostren l'heterogeneïtat de les aportacions.²⁷ Mereix una referència especial el llibre de J.A. González Casanova *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*, llarga tria dels documents més significatius del catalanisme polític, editats íntegres, amb molt poques excepcions, precedit d'un llarg estudi on s'evidencia la formació jurídica de l'autor. L'impacte del llibre fou afavorit per la data de publicació, a les escorrialles del franquisme.²⁸

Els estudis locals i comarcals

Els estudis comarcals, que s'han incrementat darrerament, han ajudat a afinar la cronologia i a redibuixar els components del catalanisme.²⁹ L'existència d'estudis indica més la vivacitat de la historiografia comarcal que no la importància del nucli o del territori analitzat. De fet les llacunes són encara més nombroses que els coneixements. Falta tant un estudi detallat dels nuclis barcelonins, com el sistemàtic, comarca per comarca. Aquests buits, ara que s'acaba de commemorar el centenari de les Bases de Manresa, evidencien la falta d'imaginació institucional, que si ha estat capaç de finançar activitats ornamentals, ha deixat perdre l'ocasió d'impulsar un estudi rigorós dels nuclis peoners del catalanisme, quan resulta urgent establir-ne les similituds i les divergències davant els fets polítics i el camí que seguien les iniciatives, qui les formulava, com es difonien, qui hi donava suport i qui s'hi oposava, i el perquè de les distintes actituds. Pel llibre de Llorens sabem la cronologia del ritme sincopat de fundació de les diverses associacions o centres, la majoria a remolc d'eufòries circums-

26. J. TERMES, J. CASTELLANOS, M. IZARD, X. FÀBREGAS, J. SOLÉ-TURA, J.M. FIGUERES, J. MURGADES, B. de RIQUER, E. UCÉLAY DA CAL, J.M. BALAGUER, A. SALLÉS, J. MASSOT, P. GABRIEL, F. VALLVERDÚ, J.L. MARTÍN, V. RIERA LLORCA, J.M. COLOMER, I. MOLAS, J. GIFREU, *Catalanisme. Història, política i cultura* (Barcelona, L'Avenç, 1986).

27. Les del *Primer encontre de ciències humanes i socials dels Països Catalans*, celebrat a Perpinyà el març de 1976, han estat publicades parcialment a «Aïnes», 3 (desembre de 1977) i 4 (desembre de 1978); les del segon, celebrat a Ciutat de Mallorca el desembre de 1978, a «Mayurqa», 18 (desembre-gener de 1978-1979). *Debat sobre els Països Catalans* (Barcelona 1977) recull les jornades homònimes celebrades l'octubre de 1976. *Els Països Catalans: un debat obert* (València, Eliseu Climent, 1984) recull les de l'any de l'edició fetes a València. Un llibre de difícil classificació, com generat en una cultura universitària distinta, és el bàsicament bibliogràfic, J. ROSSINYOL, *Le problème national catalan* (Mouton-Paris-La Haye, Mouton, 1974).

28. Barcelona, Curial, 1974. Hi havia la molt més dispersa antologia de J. RUIZ CALONJA, *Panorama del pensament català contemporani* (Barcelona, Vicens Vives, 1963).

29. Per a una valoració de conjunt, M. RENOM, *Notes sobre el primer catalanisme a les comarques catalanes*, «Vers», 13 (1992), ps. 143-158.

tancials externes, però generalment no se'n coneix altra cosa que el nom i la data fundacional. Els treballs d'àmbit comarcal publicats són difícils de sistematitzar en abastar períodes cronològics diversos, ser d'argument variable (una entitat, un periòdic, un episodi, una personalitat) i ésser construïts amb metodologia diversa que oscil·la entre l'estudi acurat i impecable, pel rigor interpretatiu i la recerca erudita, i el pamflet hagiogràfic d'esvanits continguts periodístics. És aquí on resulta més difícil ser exhaustiu. La distribució de moltes publicacions no supera el terme municipal i com que sovint són editades amb motiu d'una efemèride s'exhaureixen en qüestió de dies, la qual cosa n'impossibilita l'accés. D'altres són articles publicats en revistes de circulació tan restringida (un full parroquial o un programa de festes) que a la pràctica romanen quasi inèdits.

Reus és la població més estudiada, amb dues publicacions pioneres, la història de l'aportació a la Renaixença feta per J. Santasusagna³⁰ i la biografia d'un dels més significats i significatius promotors del primer catalanisme, P. Font de Rubinat,³¹ i els darrers quinze anys diversos estudis n'han ampliat els coneixements. Jo mateix he recollit diversos articles a *L'ombra de l'estel blanc. Estudis sobre el catalanisme polític*,³² i he biografat i antologat B. Torroja, el primer president de l'activa i progressivament radicalitzada Associació Catalanista de Reus.³³ J. Tous ha estudiat «Lo Somatent», el primer i més important, per la durada i la doctrina emesa, dels diaris catalanistes comarcals.³⁴ Aquests estudis permeten traçar una panoràmica de l'evolució del catalanisme a la ciutat, susceptible ara més de matisacions que no pas de correccions transcendents, com ho demostren les pàgines que hi dedica À. Duarte en *Possibilistes i federals. Política i cultura republicanes a Reus (1874-1899)*.³⁵ Amb una tradició més recent s'ha avançat en el coneixement del catalanisme tarragoní amb el llibre *Orígens del catalanisme a Tarragona. 1900-1914*,³⁶ de M. Costafreda. Darrera-

30. *Reus i els reusencs en el renaixement de Catalunya fins el 1900* (Reus 1949), dues edicions de l'autor; 3 ed., revisada i ampliada (Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1982). Poques altres localitats poden presentar un estudi similar. No ho són, ni molt menys, R. XURIGUERA, *L'aportació de l'occident català a l'obra de la Renaixença* (Barcelona, BCAI, 1936), o F. MESTRE, *La Renaixença de Catalunya i ls [sic] periodistes i literats tortosins* (Sabadell 1934), reed. (Tortosa, Dertosa, 1981). En un projecte més limitat, M. dels S. SALARICH, *La poesia vuitcentista a Osona, «Osona a la Butxaca»* (Vic 1989).

31. J. IGLÉSIAS, *Don Pau Font de Rubinat dins l'àmbit reusenc* (Reus, Associació Excursionista de Reus, 1961).

32. Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1989.

33. P. ANGUERA, *Bernat Torroja (1817-1908). Teoria econòmica i reivindicació nacional* (Reus, Cambra de Comerç i Indústria, 1987).

34. *La formació del catalanisme polític a Reus, «Lo Somatent» (1886-1903)* (Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1987).

35. (Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1992), ps. 291-309, esp. Vegeu també el seu article en aquest mateix número.

36. Tarragona, Diputació de Tarragona, 1988. La mateixa autora ha publicat *Apunts sobre el catalanisme a Reus i Tarragona durant la Restauració*, en *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1875-1923)* (Lleida, Estudi General de Lleida, 1989), ps. 161-170; *El setmanari «Pàtria»*. Aproximació a la premsa catalanista valenca, en XXXV Assemblea intercomarcal d'estudiosos de Catalunya (Valls, Institut d'Estudis Vallencs, 1989), ps. 251-263; *Pere Lloret i el catalanisme a Tarragona*, a «Lligalls», 2 (Reus, desembre de 1990), ps. 26-29.

ment s'ha ampliat amb la crònica d'una de les entitats peoneres, Les Quatre barres.³⁷

El Vallès compra amb una lectura del catalanisme a Terrassa dedicada, preferentment, a mostrar la suposada catalanitat d'Alfons Sala al llarg de la seva actuació,³⁸ que J. Garreta ha ampliat i matisat parcialment;³⁹ per a Sabadell I. Carner ha publicat uns breus apunts sobre l'actuació de Manuel Folguera⁴⁰ i J. A. Pozo unes notes sobre la Lliga Regionalista;⁴¹ Granollers compra amb una breu visió genèrica⁴² i amb les notícies de M. Joseph i Mayol,⁴³ de to memorialístic, força evanescents, de les primeres actuacions regionalistes, de manera similar a com ho féu J.M. Poblet per a Montblanc.⁴⁴ El catalanisme a Girona ha estat estudiat, de manera elemental, per L. M. de Puig;⁴⁵ M. D. Fulcarà a través de la premsa literària facilita notícies de les aspiracions i les actuacions,⁴⁶ i a través dels Jocs Florals ho fan per Olot M. Casacuberta i L. Rius.⁴⁷ M. Ramisa i J.M. Fradera han estudiat les arrels del vigatanisme.⁴⁸ R. Sol i M.C. Torres han resseguit l'aparició i les actuacions del catalanisme a Lleida.⁴⁹ La vertebració del catalanisme com a moviment polític amb afany de participació electoral centra l'estudi dedicat al Baix Llobregat per J. Tardà,⁵⁰ i de manera més específica J.

37. A. QUINTANA, *El Centre Recreatiu Catalanista Las Quatre Barras de Tarragona (1899-1903)* (Tarragona, Diputació de Tarragona, 1992). S. J. ROVIRA, *El catalanisme conservador a Tarragona: Francesc de P. Ixart i de Moragas (1868-1936)* (Tarragona, Diputació de Tarragona, 1989), és una anecdòtica biografia de l'alcalde polaviejista de la ciutat.

38. S. UTSET, *El procés del catalanisme a Terrassa* (Terrassa, Patronat de la Fundació Soler i Palet, 1970). No he pogut veure B. RAGON, *El catalanisme a Terrassa* (Terrassa 1935).

39. *L'actuació política del primer catalanisme a Terrassa. Un apèndix del salisme*, «Terme», 5 (novembre de 1990), ps. 35-48 i *Una divergència entre catalanisme i burgesia. L'actuació política del primer nacionalisme a Terrassa, 1886-1917*, «L'Avenç», 158 (1992), ps. 66-69.

40. I. CARNER, *Manuel Folguera i Duran i els orígens del catalanisme sabadellenc* (Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1987). Cal afegir-hi els recents apunts, J. ALSINA, *El "Centre Català" de Sabadell (1887-1936)* (Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1993).

41. J. A. POZO, *Notes per a l'estudi de la formació de la Lliga Regionalista a Sabadell: antecessors i primeres actuacions*, «Arraona», 2 (1989), ps. 49-57.

42. J.C. FERRER, *El catalanisme al Vallès Oriental: de la unitat a la divisió (1896-1905)*, «Lauro», 5 (1993), ps. 8-12.

43. *La impremta del meu pare. El regionalisme a la comarca* (Barcelona, Pòrtic, 1970).

44. *Montblanc a començaments de segle amb el catalanisme i els seus costums* (Barcelona, Pòrtic, 1971).

45. *El catalanisme polític a Girona: introducció a la seva història*, «Treballs d'Història» (Girona 1976), ps. 149-182.

46. *Girona i el modernisme. Contribució a la història dels ambients político-culturals del començament de segle* (Girona, Instituto de Estudios Gerundenses, 1976).

47. *Els Jocs Florals d'Olot (1890-1921)* (Olot, Editora de Batet, 1988).

48. M. RAMISA, *Els orígens del catalanisme conservador i «La Veu del Montserrat». 1878-1900* (Vic, EUMO, 1985) i J.M. FRADERA, *El vigatanisme en la transformació de les tradicions culturals i polítiques de la Catalunya muntanyesa. (1865-1900)*, com a estudi preliminar a *id.* ps. 17-52.

49. *Lleida i el fet nacional català (1878-1911)* (Barcelona, Eds. 62, 1978) i la continuació *Lleida en temps de la Mancomunitat de Catalunya (1913-1924)* (Lleida, Pagès, 1989).

50. *Republicans i catalanistes al Baix Llobregat a principi del segle XX* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991). També M. RENOM, *L'associacionisme teatral i la difusió del catalanisme: Sant Feliu de Llobregat (1909-1911)*, dins *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet, op. cit.*, ps. 299-330.

Castells-Cambray i J. Minguet han estudiat el desenvolupament del catalanisme al segle XX a Cornellà.⁵¹

Per a l'estudi de la implantació del catalanisme a les comarques s'han utilitzat les llistes d'assistents als congressos catalanistes (1880 i 1883) o a les assemblees de la Unió Catalanista, sense tenir en compte que es tracta d'una informació fictícia. Com establia el reglament de la UC els delegats podien ser nomenats pels organitzadors (i aquests casos mai no s'especifiquen), per la qual cosa hi eren representades amb escreix comarques on no hi havia la més mínima sensibilitat organitzada, pel fet de tenir-hi vincles afectius, familiars o d'interessos econòmics alguns dels dirigents de la Unió, i en canvi zones més estructurades van comptar amb un sol representant. Si «alguns senyors delegats» a Manresa es moriren abans de celebrar-se l'assemblea,⁵² altres no hi anaren en cap moment i la resta ¿qui representaven? Enlloc no consta l'entitat o publicació en nom de la qual hi figuren, ni si ho eren a títol personal, d'una tertúlia o d'una entitat amb dotzenes (centenars?) de socis. La lectura de la nòmina, amb la florida de professionals liberals (apotecaris, metges, advocats i notaris), fa una certa sensació de reunió de final de curs. O, per dir-ho de manera menys sarcàstica, que els promotors s'aprofitaven sovint dels companys d'universitat o de les relacions professionals per a elaborar la proposta de delegats, que no té per què coincidir amb la realitat, sobretot si hom pensa en la impossibilitat d'afrontar les despeses d'assistència a les assemblees de les classes populars. Una crítica similar cal formular a les temptatives d'establir la implantació del catalanisme a través de les signatures de manifestos o proclames, per la voluntat de pàtina selecta que s'atorgava a les signatures. Ambdues propostes d'anàlisi coincideixen a donar la imatge elitista del catalanisme primerenc, que convindria replantejar.

Els episodis singulars

Part dels treballs esmentats en l'epígraf anterior són essencialment descriptius, més narratius que analítics, cosa justificable per la difícil contextualització, més enllà de les vaguetats genèriques, i per la vaporosa definició de quina cosa és en realitat el catalanisme, a partir de quines formulacions, per exemple, es passa i, sobretot, com es pot passar a engruixir-ne la nòmina. S'ha dedicat poca atenció als precedents immediats, al paper que tingueren com a baptistes de la reivindicació, com a mínim del plantejament dels trets històrics diferencials, les diferents opcions polítiques d'àmbit estatal amb un remarcable paper en la vida política catalana. J. Termes fou el primer a plantejar de manera dialèctica el paper de carlins i liberals (federal) en la formació del primer catalanisme, amb

51. J. CASTELLS-CAMBRAY i J. MINGUET, *El catalanisme polític i cultural a Cornellà de Llobregat: 1900-1923*, dins *Cornellà de Llobregat: Estudis d'història* (Cornellà de Llobregat, Ajuntament, 1987), ps. 199-251. Més breument A.F. CANALES, *Espanyols, catalans o vilanovins? La fluctuant adscripció comunitària de Vilanova i la Geltrú*, dins *Catalunya i la Restauració* (Manresa 1992), ps. 17-22, i J. POMÉS, *Orígens del catalanisme en un entorn rural: l'exemple de Sant Pol de Mar (El Maresme) 1888-1913*, *id.*, ps. 319-324.

52. *Assambleas catalanistas (primera)*. Manresa. *Deliberacions y acorts* (Barcelona, La Renaixensa, 1893) (reed. facsímil EUMO - Institut Vicens Vicens, Barcelona 1991), p. 235.

la voluntat de reivindicar el protagonisme popular enfront del burgès.⁵³ La tesi de Termes, brillant i ben presentada, és encara una hipòtesi que resta pendent de demostració. El primer treball dedicat a investigar aquests precedents és el de J. Camps centrat en la presència de components catalanistes en la Guerra dels Matiners, on queda clar que es devien molt més a l'activisme de J. Bertran i Soler, que no pas als carlins.⁵⁴

Alguns dels episodis més significatius de la trajectòria externa del primer catalanisme han merescut una certa atenció. És el cas dels dos congressos iniciàtics celebrats a Barcelona el 1880 i el 1883. Al primer es dediquen un breu llibre de J. Galofré⁵⁵ i l'aplec documental recollit i estudiat per J. M. Figueres,⁵⁶ dins el marc de la seva dedicació per a recuperar l'obra i la personalitat d'Almirall. Al segon, un volum de M. C. Illa,⁵⁷ completat amb un breu diccionari biogràfic on aporta dades inèdites dels inscrits. La campanya en defensa del dret civil català fou resseguida per A. Comalada.⁵⁸ El silenci amb què passà el centenari del Congrés Republicà Federal de 1883 tingué la contrapartida amb el lluïment amb què fou recordat el de les Bases de Manresa de 1892. El 1987 n'aparegueren les avançades: un breu i divulgador opuscle col·lectiu⁵⁹ i una aproximació elaborada en part amb materials manresans, que permetien oferir notícies i perspectives inèdites.⁶⁰ Al voltant de 1992 sorgiren d'altres publicacions.⁶¹ Mereix un esment especial *Les Bases de Manresa i el programa polític de la Unió Catalanista (1891-1899)*,⁶² de J. L. Pérez Francesch, que amb una òptica essencialment jurídica estudia l'inici de «la tradició teòrica» de la Unió Catalanista per a «precisar els diferents components parcials que integren la concepció ideològica», síntesi «d'un romanticisme tardà i d'un conservadorisme obert a la recepció de postulats tradicionalistes», en paraules del prologuista, I. Molas.⁶³ Amb molta

53. J. TERMES, *La immigració a Catalunya i altres estudis d'història del nacionalisme català* (Barcelona, Empúries 1984), on aplega tot de textos editats ja anteriorment.

54. J. CAMPS i GIRO, *La Guerra dels Matiners i el catalanisme polític* (Barcelona, Curial, 1978). Nombroses notícies del protonacionalisme liberal, poc articulades, en OLLÉ, *Les bullanques*, op. cit.

55. *El Primer Congrés Catalanista (1880)* (Barcelona, Dalmau, 1979).

56. *El Primer Congrés Catalanista i Valentí Almirall. Materials per a l'estudi dels orígens del catalanisme* (Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1985).

57. *El Segon Congrés Catalanista. Un congrés inacabat. 1883-1983* (Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1983).

58. *Catalunya davant el centralisme* (Barcelona, Sirocco, 1984).

59. J. BENET, I. MOLAS, J. LLORENS, P. ANGUERA, J.L. PÉREZ-FRANCESCH, N. SALES, J.M. AINAUD DE LASARTE, *A noranta-cinc anys de les Bases de Manresa* (Manresa, Omnium Cultural, 1987).

60. J.M. GASSOL, *Les "Bases de Manresa". 1ª Assemblea de la Unió Catalanista (Manresa, 25-27 de març de 1892)* (Barcelona, Dalmau, 1987).

61. Diverses revistes oficials o oficioses publicaren monogràfics, com «Quaderns del Setmanari Informatiu de la Direcció General d'Administració Local», 21 (octubre de 1992), que és tot ocupat per l'article *Estudi sobre les bases de Manresa*, de J. SARRIÓ, segons s'hi informa de manera mig camuflada.

62. (Manresa, Fundació Caixa de Manresa, 1992).

63. P. 8. També I. MOLAS, *Las Bases de Manresa y la reforma del estado español*, «Revista Jurídica de Cataluña», 75 (1970). D'altres aportacions presenten un interès molt menor, com A. MADUELL, *Las Bases de Manresa i la pastoral de Morgades (1900)* (Barcelona, Dalmau, 1992).

més pena ha passat el centenari de la Segona Assemblea, feta a Reus el 1893.⁶⁴ El Memorial de Greuges de 1885 compta amb una envellida monografia i un aplec de conferències pronunciades amb motiu del centenari.⁶⁵ El mitificat Tancament de Caixes té una mins bibliografia, sense que encara ningú no hagi demostrat en què es fonamenta el contingut nacionalista, per damunt de la defensa dels interessos de classe.⁶⁶ A. Colomines s'ha centrat en els debats parlamentaris sobre els projectes de descentralització al canvi de segle i el port franc de Barcelona.⁶⁷

La Solidaritat Catalana, la primera gran manifestació política de masses d'inequívoc signe catalanista, compta amb una panoràmica general i dos estudis sobre les eleccions en sengles districtes.⁶⁸ Ningú no s'ha acarat amb calma amb l'Assemblea de Parlamentaris de 1917 i les incidències de signe múltiple que hi conflueixen; cal continuar recorrent al clàssic reportatge de Rovira i Virgili.⁶⁹ Tampoc la campanya autonomista de 1918-1919 no ha merescut cap estudi significatiu.⁷⁰ No recullo aquí la bibliografia sobre la Mancomunitat, ni sobre la

64. Per l'estada a Reus de l'exposició *Cent anys de catalanisme*, la Generalitat de Catalunya publicà, sense peu i sense data, l'opuscle *Cent anys de catalanisme. A propòsit de l'Assemblea catalanista a Reus. El catalanisme a les comarques tarragonines*, amb breus articles de J. LLORENS, P. ANGUERA, M. COSTAFREDA i J. GRAU, alguns amb notícies inèdites sobre la percepció del catalanisme a les comarques integrades a la província de Tarragona.

65. J. de CAMPS, *El Memorial de Greuges* (Barcelona, Dalmau, 1968), i J. NADAL, B. de RIQUER, E. OLIVÉ, J.M. FIGUERES, À. COMALADA, J.M. SOLÉ, *El Memorial de Greuges i el catalanisme polític* (Barcelona, La Magrana, 1986).

66. J. de CAMPS, *El Tancament de Caixes* (Barcelona, Dalmau, 1961) i la vella obra testimonial, J.M. PIRRETAS, *El Tancament de Caixes. Descripció del moviment gremial de 1899* (Barcelona, Cunill, s.a.), al qual es contraposà F. SOLDEVILLA, *La opinió en Catalunya* (Madrid, E. Rojas, 1900). Per a altres activitats dels mateixos anys, A. RÓCA, *El ressorgiment català dintre de la Restauració: la defensa de la personalitat catalana i dels interessos morals i materials del país*, dins *Catalunya i la Restauració*, op. cit., ps. 205-211. L'opuscle testimonial de J. MORERA BORÉS, *Quinze dies a la presó, impressions, notes y recorts d'un dels nois que voluntariament varen constituirse presos en el moviment gremial de 1899* (Barcelona 1901), no conté la menor referència «catalanista».

67. *El catalanisme i l'estat. La lluita parlamentària per l'autonomia (1898-1917)* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993), amb un títol excessiu i enganyador, amb versions anteriors com *Remors i negacions. El catalanisme regeneracionista a les corts espanyoles a les albor del segle XX*, dins *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, op. cit., ps. 239-282, o, amb voluntat més provocativa, *Buròcrates i centralistes. Centre i perifèria en la construcció de l'estat liberal espanyol*, «Afers», 16 (1993), ps. 471-481. Pels mateixos anys, M. OLIVARI, *Regionalismo catalano, stato e padronato fra el 1898 e il 1917* (Milà 1983). Amb una altra òptica, però confluent en el destí, V. CACHO VIU, *Proyecto de España en el nacionalismo catalán*, «Revista de Occidente», 97 (1989), ps. 5-24.

68. J. de CAMPS, *Història de la Solidaritat Catalana* (Barcelona, Destino, 1970). B. de RIQUER, *Les eleccions de la Solidaritat Catalana a Barcelona*, «Recerques», 2 (1972), ps. 93-140. P. CORNELLÀ, *Girona i la Solidaritat Catalana*, «Treballs d'Història. Estudis de demografia, economia i societat a les comarques gironines» (Girona 1976), ps. 215-273. També J. MASSOT, *Gaietà Soler i la Solidaritat Catalana*, «Recerques», 17 (1985), ps. 105-122, per a les confrontacions provocades entre els eclesíastics. I la principal rèplica de l'època, A. ROYO VILLANOVA, *El problema catalán (impressions de un viaje a Barcelona)* (Madrid, Victoriano López, 1908). M. SUÁREZ CORTINA, *Solidaridad Catalana y el republicanismo histórico*, dins *Catalunya i la Restauració*, op. cit., ps. 115-126.

69. *La crisi del règim* (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1918). Hi ha algun breu apunt com I. de ALOS, *El regionalismo en el proyecto constitucional elaborado por la Asamblea de Parlamentarios de 1917*, «Estudios de Historia Social», 28-29 (1984), ps. 347-352.

70. Per als aspectes més tècnics de la teoria I. MOLAS, *El Proyecto d'Estatut d'Autonomia de Catalunya del 1919*, «Recerques», 14 (1983), ps. 69-79; per a una conseqüència indirecta de la campanya, ID., *Federació Democràtica Nacionalista (1919-1923)*, «Recerques», 4 (1974), ps. 137-153.

Generalitat, per no considerar-les, com ja he dit, exactament episodis del *catalanisme* sinó, sobretot, de la història administrativa i política de Catalunya. Alguns episodis concrets de la lluita per a aconseguir la segona, durant la dictadura primoriverista,⁷¹ han merescut renovada atenció en dates recents, com el complot de Garraf⁷² i més encara el de Prats de Molló,⁷³ sobre el qual hi ha una molt extensa i prou coneguda bibliografia polèmica d'època.

Els grups polítics

Dels grups peoners del catalanisme el més conegut és la Unió Catalanista, gràcies als treballs que li ha dedicat J. Llorens, molt rics en informació.⁷⁴ Cap altre dels nuclis primerencs no ha merescut gaire atenció. Per als immediatament posteriors cal citar dos treballs ja clàssics dedicats a la Lliga, primer Regionalista i després Catalana, de B. de Riquer i d'I. Molas; el primer se centra en la formació i primeres actuacions, atent sobretot a les relacions dialèctiques de «la burgesia catalana i el nacionalisme», com subratlla el subtítol, i el segon pensat, com declara l'autor, com «un estudi d'estasiologia» per a tot el període d'actuació del partit;⁷⁵ J. Casassas n'ha estudiat les joventuts com a planter de dirigents.⁷⁶ La majoria de partits que durant l'època republicana es proclamaren amb més o menys intensitat i raó nacionalistes compten amb algun estudi sobre l'estructura, l'actuació i els plantejaments ideològics. La Unió Democràtica de

71. Per a l'impacte i les conseqüències a Catalunya de la dictadura, J.M. ROIG ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992), ampliada i resumida en altres articles; interessants referències i reflexions sobre el cas català en E. UCÉLAY DA CAL, *La repressió de la dictadura de Primo de Rivera*, dins *El poder de l'estat: evolució, força o raó* (Reus, Centre de Lectura, 1993), ps. 153-210. I el dossier, desigual, *Catalunya i la dictadura de Primo de Rivera*, «L'Avenç», 72 (1984), ps. 38-74.

72. J. CREXELL, *El complot de Garraf* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988). Vegeu, del mateix autor, *Prensa clandestina i d'exili. 1917-1938* (Barcelona, El Llamp, 1988) i *Textos militars catalans (1924-1926)* (Barcelona 1978).

73. Entre les aportacions recents, R. FAURA, *El complot de Prats de Molló* (Barcelona, El Llamp, 1991); A. TONA, *Qui va parlar?*, en escriptura novel·lada (Barcelona, El Llamp, 1984); J. CARNER-RIBALTA, *El complot de Prats de Molló* (Barcelona, Dalmau, 1987).

74. Cal destacar, essencialment, *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992). N'és un esquemàtic resum general, *La Unió Catalanista (1891-1904)* (Barcelona, Dalmau, 1991) i una segregació monogràfica, *Catalanisme i moviments nacionalistes contemporanis (1885-1901)*. *Missatges a Irlanda, Creta i Finlàndia* (Barcelona, Dalmau, 1988). X.M. NÚÑEZ SEIXAS, *El mito del nacionalismo irlandés y su influencia en los nacionalismos gallego, vasco y catalán (1880-1936)*, dins *Espanya contemporània*, 2 (1992), ps. 25-58. T. ABELLÓ, *El nacionalisme i les classes populars al si de la Unió Catalanista*, «Estudios de Historia Social», 28-29 (1984), ps. 283-289.

75. B. de RIQUER, *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)* (Barcelona, Eds. 62, 1977); I. MOLAS, *Lliga Catalana. Un estudi d'estasiologia*, 2 vols. (Barcelona, Eds. 62, 1972). B. de RIQUER, *Els corrents conservadors catalans i la seva evolució cap al catalanisme polític*, «L'Avenç», 100 (1987), ps. 78-84. Hom pot afegir-hi M. DUCH, *El paper de la dona en el nacionalisme burgès*, «Estudios de Historia Social», 28-29 (1984), ps. 301-309.

76. *Els quadres del regionalisme. L'evolució de la Joventut Nacionalista de la Lliga fins el 1914*, «Recerques», 14 (1983), ps. 7-32.

Catalunya és estudiada des de la fundació fins al final de la guerra civil.⁷⁷ La resta són estudiats només fins el 1936, al marge de la durada real o teòrica de la seva activitat, com Acció Catalana,⁷⁸ la Unió Socialista,⁷⁹ l'Esquerra Republicana,⁸⁰ o el Grup de «l'Opinió».⁸¹ Alguns articles han analitzat l'actitud dels anarquistes davant les reivindicacions catalanes,⁸² J. M. Rodés ha donat una visió panoràmica de la postura dels socialdemòcrates⁸³ i E. da Cal ha analitzat els grups radicals, més atent a la política que a la ideologia.⁸⁴ Un exhaustiu estudi ha estat dedicat a l'única temptativa reeixida de sindicalisme amb vocació nacional, quallat a Catalunya, el CADCI,⁸⁵ tot i que més menestral i d'oficinistes que estrictament proletària.

77. H. RAGUER, *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-1939)* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1976). Vegeu, també, J. TUSELL, *Historia de la Democracia Cristiana en España*, II (Madrid, Cuadernos para el Diálogo, 1974), ps. 121-204.

78. M. BARAS, *Acció Catalana. 1922-1936* (Barcelona, Curial, 1984).

79. R. ALCARAZ, *La Unió Socialista de Catalunya* (Barcelona, La Magrana, 1987). J.L. MARTÍN RAMOS, *La Unió Socialista de Catalunya (1923-1936)*, «Recerques», 4 (1974), ps. 155-190.

80. M. D. IVERN, *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*, 2 vols. (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988-1989). D'escàs interès, J.M. POBLET, *Història de l'Esquerra Republicana de Catalunya. 1931-1936* (Barcelona, Dopesa, 1976). Per a la gestió de govern de l'ÈRC, bàsicament, A. SALLÉS, *Quan Catalunya era d'esquerra* (Barcelona, Eds. 62, 1986). També, amb una lectura més global, E. UCCELAY DA CAL, *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)* (Barcelona, La Magrana, 1982); ID. *La formació de l'Esquerra Republicana de Catalunya*, «L'Avenç», 4 (1977), ps. 59-67. Com a monografia d'un grup local integrat al partit, R. SOL-M. del C. TORRES, *Juventut Republicana. 80 anys al servei de Lleida (Notes per a una història)* (Lleida 1982).

81. J.B. CULLA, *El catalanisme d'esquerra (1928-1936)* (Curial, Barcelona, 1977).

82. A. CORTI, «*La Revista Blanca*» i *el problema català*, «Recerques», 2 (1972), ps. 191-208; i de manera més personalitzada, A. SEGARRA, *Joan Montseny i l'arrelament de l'anarquisme a Catalunya*, en BALCELLS, ed., op. cit., ps. 323-346; i P. ANGUERA, *Frederic Urales i la qüestió catalana*, «Serra d'Or» (abril de 1980), ps. 13-15 i el pròleg a J. MONTSENY, *Per Catalunya!* (Tarragona, Ramon Berenguer IV, 1981); E. OLIVÉ, «*La Tramuntana*», *periòdic vermell (1881-1893)* i *el nacionalisme de Josep Llunas i Pujals*, «Estudios de Historia Social», 28-29 (1984), ps. 319-326; S. TAVERA, *La CNT i la «República Catalana»*, «L'Avenç», 13 (1979), ps. 44-49; T. ABELLÓ, *El moviment anarquista català (1874-1914): entre el catalanisme i l'internacionalisme*, «Afers», 13 (1992), ps. 131-14; J.L. MARFANY, *Els obrers, l'anarquisme i la llengua catalana en el tombant de segle*, «Estudis de Llengua i Literatura Catalana», XXIII (1991), ps. 103-132.

83. *Socialdemocràcia catalana i qüestió nacional (1920-1934)*, «Recerques», 7 (1978), ps. 125-147. Per al PSOE, X. CUADRAT, *El PSOE i la qüestió nacional (fins el 1923)*, «L'Avenç», 5 i 6 (1977), ps. 58-66 i 56-63.

84. *La crisi dels nacionalismes radicals catalans (1931-1932)*, «Recerques», 8 (1978), ps. 159-206; «*El Mirall de Catalunya*»: *models internacionals en el desenvolupament del nacionalisme i el separatisme català: 1875-1923*, «Estudios de Historia Social», 28-29 (1984), ps. 213-219; *Els enemics dels meus enemics: les simpaties del nacionalisme català pels moros: 1900-1936*, «L'Avenç», 28 (1980), ps. 29-40; *Protagonistes cercant una base: els separatistes catalans en la resistència a la monarquia dictatorial (1923-1931)*, id., 36 (1981), ps. 42-50; *La iniciació permament: nacionalismes radicals a Catalunya des de la Restauració*, dins *Catalunya i la Restauració*, op. cit., ps. 127-134. Id. i J.M. RODÉS, *Nacionalisme i internacionalisme a Catalunya. «Els Amics d'Europa» i «Messidor» 1914-1921*, «Estudios de Historia Social», 28-29 (1984), ps. 363-373. X.M. NÚÑEZ SEIXAS, *Nacionalismos periféricos y fascismo. Acerca de un memoràndum catalanista a la Alemanya nazi (1936)*, «Historia Contemporànea», 7 (1992), ps. 311-333. V. CASTELLS, *Catalans d'Amèrica per la independència* (Barcelona, Pòrtic, 1986).

85. M. LLADONOSA, *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988); ID. i J. FERRER, *Nacionalisme català i reformisme social en els treballadors mercantils a Barcelona entre 1903 i 1939. El CADCI*, dins *Teoria y práctica*

Fonts i facsímils

Entre les fonts recuperades es poden establir tres blocs: la premsa, les assemblees de la Unió Catalanista i els textos teòrics. Que jo sàpiga només dos periòdics han estat reeditats facsimilament en tota la seva extensió, «La Pàtria Catalana» (Valls, 1880-1881),⁸⁶ més literari que ideològic, i «La Veu del Camp», portaveu, entre 1885 i 1888, de l'Associació Catalanista de Reus,⁸⁷ amb un important contingut teòric, que marca l'originalitat (formula la primera i excepcional proposta colonialista catalana) i les limitacions conceptuals del primer catalanisme. Tot i que és comprensible per l'embalum que faria la reedició dels periòdics de més llarga vida, no deixa de sobtar l'absència d'antologies àmplies de les principals publicacions o d'estudis monogràfics.⁸⁸ El centenari de les Bases de Manresa ha servit d'excusa per a la reedició, posant-los així a l'abast, dels volums amb les actes de les assemblees de la Unió Catalanista, a Manresa (1892), Reus (1893) i Barcelona (1904), que configuren la més important font documental directa de la seva evolució ideològica.⁸⁹

La iniciativa conjunta d'Edicions de la Magrana i la Diputació de Barcelona de publicar una «Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català» ha permès la recuperació de llibres de difícil localització i el recull, per primera vegada en volum, d'articles fins ara dispersos o, utilitzant la fórmula mixta, la reedició de llibres ampliat amb textos esparsos que no figuraven a l'edició original. Cada volum va precedir per una extensa i generalment informada introducció sobre l'autor i la seva circumstància que serveix per a definir les seves aportacions i remarcar-ne la incidència. La col·lecció ha rescatat obres clàssiques d'A. Rovira i Virgili, C. Pi i Sunyer, J. Bofill, D. Cardona, D. Martí i Julià, M. dels S. Oliver, L. Duran i Ventosa i E. Prat de la Riba.⁹⁰ En segon lloc ha confeït volums recollint articles esparsos de J.N. Roca Farreras, V. Almirall, J. Carner, A. Nin, J. Torras i Bages, J. Conangla Fontanilles, J. Comorera, E. Prat de la Riba, J.

del movimiento obrero en España 1900-1936 (València, F. Torres, 1977), ps. 281-355.

86. *La Pàtria Catalana*, F. Costa Jover, ed. (Valls, Institut d'Estudis Vallencs, 1988). Referències a la premsa en català, no necessàriament catalanista, en nombroses històries de la premsa, des de J. TORRENT - R. TÀSIS, *Història de la premsa catalana*, 2 vols. (Barcelona, Bruguera, 1966). Així mateix la Generalitat ha publicat els catàlegs de la premsa de diverses poblacions.

87. *La Veu del Camp*, 2 vols. (Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1993). El tercer volum amb l'estudi del periòdic per M. Costafreda i els índex per M.J. Massó (Reus 1994).

88. Hi ha inèdita la tesi doctoral de J. M. Figueres sobre el «Diari Català». El mateix Figueres ha publicat dues breus aportacions «*La Renaixensa*». *Diari de Catalunya (1881-1905)* (Barcelona, Dalmau, 1981) i *Contribució documental a l'estudi de «La Renaixensa» (1871-1905)*, «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XI (1985), ps. 195-224. Cf. també els estudis ja citats de Tous i de Ramisa. M. dels S. SALARICH, *La Veu del Montserrat (1878-1902)* (Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 1993), amb l'índex dels articles publicats a la revista.

89. *Bases per a la Constitució Regional Catalana. Manresa, març de 1892* (Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives - EUMO, 1991); *Organització i mitjans per a l'autonomia. Reus, 1893*, id. (1992); *El catalanisme i el problema social. Barcelona, 1904*, id. (1993).

90. A. ROVIRA VIRGILI, *Resum d'història del catalanisme* (Barcelona 1983); J. BOFILL MATES, *L'altra concòrdia i altres textos sobre catalanisme* (Barcelona 1983), amb textos que no figuraven a l'edició original, i *Una política catalanista i altres escrits* (Barcelona 1986), també ampliada; C. PI SUNYER, *L'aptitud econòmica de Catalunya* (Barcelona 1983); D. CARDONA, «*La Batalla*» i altres textos (Barcelona 1984), que equival a l'obra completa de l'autor; D. MÀRTI JULIÀ, *Per Catalunya*

Maragall, A. Rovira i Virgili, P. Coromines, F. Cambó, J. Pijoan i L. Domènech i Montaner.⁹¹ Finalment resten els volums vertebrats al voltant d'una polèmica (la tinguda entre Fabra Ribas i Campalans)⁹² o els dedicats a la postura dels modernistes davant el catalanisme, als catalanistes davant la Gran Guerra, l'antologia dels homes de la Jove Catalunya i les mostres territorials de l'esquerra mallorquina o del País Valencià.⁹³ No són aquestes les úniques reedicions o edicions d'articles i documents. Altres editorials han rescatat textos de Rovira i Virgili,⁹⁴ Bofill i Mates,⁹⁵ Campalans,⁹⁶ Almirall,⁹⁷ Nin,⁹⁸ Torras i Bages,⁹⁹ Comorera,¹⁰⁰ Prat de la Riba,¹⁰¹ Farnés,¹⁰² i algun altre de menys transcendència

i altres textos (Barcelona 1984), també ampliat; M. dels S. OLIVER, *La qüestió regional* (Barcelona 1987), traduït de l'espanyol; L. DURAN VENTOSA, *Regionalisme i federalisme* (Barcelona 1993); E. PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat catalana. Compendi de la doctrina catalanista*, el darrer en col·laboració (Barcelona 1993).

91. J.N. ROCA FARRERAS, *El catalanisme progressiu* (Barcelona 1983); V. ALMIRALL, *Articles polítics. «Diari Català», 1879-1881* (Barcelona 1984); J. CARNER, *La democràcia nacionalista de Catalunya* (Barcelona 1984); A. NIN, *Socialisme i nacionalisme (1912-1934). Escrits republicans, socialistes i comunistes* (Barcelona 1985); J. TORRAS i BAGES, *L'Església i el regionalisme i altres textos (1887-1889)* (Barcelona 1985); J. CONANGLA FONTANILLES, *La Constitució de l'Havana i altres textos* (Barcelona 1986); J. COMORERA, *Antologia* (Barcelona 1987); E. PRAT DE LA RIBA, *La nació i l'estat. Escrits de joventut* (Barcelona 1987); J. MARAGALL, *Articles polítics* (Barcelona 1988); A. ROVIRA i VIRGILI, *Catalunya i Espanya* (Barcelona 1988), i *Lectura de Pi i Margall* (Barcelona 1990); P. COROMINES, *Apologia de Barcelona i altres escrits* (Barcelona 1989); F. CAMBÓ, *El catalanisme regeneracionista* (Barcelona 1990); J. PIJOAN, *Política i cultura* (Barcelona 1990); L. DOMÈNECH MONTANER, *Escrits polítics i culturals. 1875-1922* (Barcelona 1991).

92. A. FABRA RIBAS - R. CAMPALANS, *Catalanisme i socialisme. El debat de 1923* (Barcelona 1985).

93. *Els modernistes i el nacionalisme cultural. Antologia* (Barcelona 1984); *L'esquerra nacionalista a Mallorca (1900-1936)* (Barcelona 1986), amb el precedent G. MIR, *El mallorquinisme polític. 1840-1836* (París, Edicions Catalanes de París, 1975) (amb el pseudònim d'Anselm Llull) i Moll, 2 vols. (Mallorca 1990), ampliada; *El catalanisme i la guerra gran (1914-1918)* (Barcelona 1988); *La Jove Catalunya. Antologia* (Barcelona 1992); *El pensament valencianista (1869-1939)* (Barcelona 1992), amb el precedent A. CUCÓ, *El valencianisme polític* (València, Lavinia, 1971).

94. *Nacionalisme i federalisme* (Barcelona, Eds. 62, 1982); *Els polítics catalans* (Barcelona, Gualba, 1977); *Viatge a la URRS* (Barcelona, Eds. 62, 1968); *49 articles* (Barcelona, Pòrtic, 1970); *Catalunya i la República* (Barcelona, Undarius, 1977); *Els sistemes electorals* (Barcelona, Undarius, 1977), per a citar els més significatius.

95. *Prat de la Riba i la cultura catalana* (Barcelona, Eds. 62, 1979).

96. Vegeu els comentaris i les tries d'A. BALCELLS, *Ideari de Rafael Campalans* (Barcelona, Pòrtic, 1973) i *Rafael Campalans, socialisme català. Biografia i textos* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985), entre altres.

97. *Lo catalanisme* (Barcelona, Eds. 62, 1979); *Ideari de Valentí Almirall* (Barcelona, Eds. 62, 1974); *Cultura i societat* (Barcelona, Eds. 62, 1985).

98. *La cuestión nacional en el estado español* (Barcelona, Fontamara, 1979); *Les dictadures dels nostres dies* (Sant Boi de Llobregat, Lluita, 1984); *Els moviments d'emancipació nacional* (París, Edicions Catalanes de París, 1970); O. PI DE CABANYES, *Què va dir Andreu Nin?* (Barcelona, Nova Terra, 1978).

99. *La tradició catalana* (Barcelona, Eds. 62, 1981); i l'obra completa en les Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

100. *Socialisme i qüestió nacional* (Barcelona, Undarius, 1977).

101. *La nacionalitat catalana* (Barcelona, Eds. 62, 1978), entre altres; *Missatges i manifestos. 1897-1917* (Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992).

102. *Articles catalanistes (1888-1891)* (Barcelona, Eds. 62, 1982).

o d'edició més difícil de localitzar, com poden ser els reculls d'articles dels anys trenta, generalment autoeditats, del reusenc J. Santasusagna.¹⁰³

Cal finalment afegir dues antologies que es mereixen l'apel·latiu de clàssiques, per la relativa senectud i per la utilitat que, al llarg dels anys, han prestat a historiadors, curiosos, propagandistes, periodistes o politicòlegs. Són la *Panoràmica del nacionalisme català*, recopilada per Fèlix Cucurull,¹⁰⁴ ingent aplec de textos, alguns dels quals, però, hi són agafats amb fils i altres només es justifiquen per una lectura forçada del recopilador. Amb tot constitueix una eina de consulta bàsica i una font de referències, i la seva reedició fóra encara d'utilitat. I *Marxisme català i qüestió nacional. 1930-1936*, preparada per J. Benet, tot i que signada amb el pseudònim de Roger Arnau, àmplia tria de textos de dirigents marxistes i de manifestos dels seus partits a favor dels drets nacionals de Catalunya, que demostren, una vegada més, com les opcions esquerranes són les que amb més contundència han defensat els plantejaments nacionalistes en les formulacions teòriques.¹⁰⁵ La iniciativa institucional ha empès l'edició d'alguna altra antologia, com la que prepararà, amb un bon estudi introductori, J. A. González Casanova.¹⁰⁶

Amb tot sorprèn, en un país on els dirigents s'omplen la boca a parlar de fidelitats nacionals i de recuperació dels orígens ideològics, que de cap dels principals teoritzadors, amb totes les limitacions que es vulguin donar al qualificatiu, amb l'excepció de Torras i Bages, no s'hagi publicat de manera íntegra la producció teòrica, ni tan sols una selecció rigorosament anotada com ha fet el parlament galleg, en mans del PP!!, amb *Sempre en Galiza*, de Castelao.¹⁰⁷ Ni tan sols els papers de Prat de la Riba no són a disposició dels estudiosos.

Biografies i memòries

Catalunya, com és prou conegut, no és pas un país propens ni a la redacció de memòries, ni a la publicació de biografies. La constatació genèrica és també pertinent pel que fa a la història del catalanisme, dels seus impulsors, ideòlegs o protagonistes. Són pocs els que han redactat les memòries, menys encara les que han estat editades. Així es té notícia de l'existència de manuscrits, per citar personatges de protagonisme i interès desigual, de M. Folguera, N. Verdaguer, el comte de Güell o M. Ferrer, alguns dels quals han estat aprofitats parcialment en diversos estudis.¹⁰⁸ Cap dels primers impulsors del regionalisme no ha deixat

103. *Paraules d'ahir* (Reus 1974); *La idea fixa* (Reus 1980); *Entre la revolució i la guerra* (Reus, Edicions del Centre de Lectura, 1983).

104. 6 vols. (París, Edicions Catalanes de París, 1975).

105. 2 vols. (París, Edicions Catalanes de París, 1974). A la tria de Benet hom pot afegir-hi la d'Imma Tubella, *Jaume Compte i el Partit Català Proletari* (Barcelona, La Magrana, 1979). I A. BALCELLS, *Marxisme y catalanismo, 1930-1936* (Barcelona, Anagrama, 1977).

106. *Memorial de Greuges de 1760. Projecte de Constitució de l'Estat Català de 1883. Memorial de Greuges de 1885. Missatge a la Reina Regent de 1888. Bases de Manresa de 1892* (Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1990).

107. (Sant Jaume de Galícia, Parlamento de Galicia - Universidade de Santiago de Compostela, 1992).

108. Les de Verdaguer, per exemple, foren utilitzades àmpliament per J. Pla en la redacció de la seva hagiografia camboniana, vegeu p.e. *Cambó*, I, ps. 63-64. Les del comte de Güell foren par-

testimoni escrit, almenys publicat, de les seves actuacions, tret de les fragmentàries de N. Verdaguer¹⁰⁹ i de mossèn Collell.¹¹⁰ Disposem dels testimoniatges (alguns ja de les generacions següents), de J. Maluquer i Vilador,¹¹¹ J. Garriga i Massó,¹¹² A. Hurtado,¹¹³ P. Corominas,¹¹⁴ F. Cambó,¹¹⁵ C. Ametlla,¹¹⁶ o, des d'una militància més de base, d'A. Tona,¹¹⁷ als quals es poden afegir C. Pi i Sunyer¹¹⁸ o J. Puig i Ferrer.¹¹⁹ Tot i que la llista es podria incrementar amb altres obres, que toquen parcialment el tema o donen informacions concretes sobre la consolidació del catalanisme i les actuacions dels catalanistes, la collita és força migrada.

No és gaire més ric el balanç de les biografies, tot i que als darrers anys sembla haver-se iniciat una rectificació doble: increment dels estudis i lectura més crítica i menys apologista, dels protagonistes. Hi ha, en primer lloc, el seguit d'estudis introductoris, que no detallo, de tots els volums publicats a la Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català, ja citada. En segon lloc es comencen a revalorar figures fins ara més citades o elogiades que no pas analitzades. N'és un exemple Almirall, a qui J. M. Figueres ha dedicat una bona biografia i diversos pròlegs.¹²⁰ I a qui J. J. Trias Vejarano dedicà un conceptuós i

cialment publicades en francès, *Journal d'un expatrié catalan. 1936-1945* (Monaco, Éditions du Rocher, 1946).

109. *La primera victòria del catalanisme* (Barcelona, Publicacions de la Revista, 1919), en realitat una recopilació d'articles sobre la campanya en defensa del codi civil. Hom pot afegir-hi la bel·ligerant autojustificació de J. PELLA, *La crisis del catalanisme* (Barcelona s.a.) i el també polemitzador J. de MACIÀ, *Don Carlos y los fueros catalanes. Artículos publicados en el «Diario de Cataluña» por su propietario* (Figueres 1890).

110. *Memòries d'un noy de Vic* (Vic 1908); *Del meu fadrinatge* (Vic 1920); *Efemèrides dels meus 50 anys de sacerdoti seguides de El reyet del Taga* (Vic 1933); i els epistolaris *Dulcis amicitia. Correspondència del doctor Torras y Bages a mossèn Jaume Collell* (Vic 1926); *Carteig històric* (Vic 1929) totes publicades per la «Gazeta de Vich». Dissortadament no arribà a publicar la crònica promesa de les seves campanyes patriòtiques, com tampoc no s'ha reeditat l'aplec de parlaments *Sembrant arreu* (Vic 1927), ni se n'ha construït editorialment cap d'alternatiu, ja que no ho és J. REQUESENS, ed., *Jaume Collell i la llengua catalana. Secció de textos* (Vic, EUMO, 1994).

111. *Les meves noces d'or amb el molt il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona. 1877-1927* (Barcelona 1929); *Una mica d'història. (La catalanitat de la darrera diputació provincial de Barcelona)* (Barcelona 1934).

112. *Memòries d'un liberal catalanista (1871-1939)* (Barcelona, Eds. 62, 1987).

113. *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps*, 3 vols. (Mèxic, Xaloc, 1956-1958); reed. 2 vols. (Esplugues de Llobregat, Ariel, 1964-1967).

114. *Diaris i records*, 3 vols., més aviat facticis (Barcelona, Curial, 1974-1975).

115. *Memòries. 1876-1936* (Barcelona, Alfa, 1981). *Meditacions. Dietari, 1936-1940* (Barcelona, Alpha, 1982).

116. *Memòries polítiques. 1890-1917* (Barcelona, Pòrtic, 1963); *Memòries polítiques*, II, III, (Barcelona 1979, 1983); *Catalunya paradís perdut* (Barcelona 1984), presentat com el quart volum de les memòries, però en realitat una versió, amb poques variants, del III.

117. *Memòries d'un nacionalista català. Del nacionalisme radical al comunisme* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994).

118. *La república i la guerra* (Mèxic, Oasis, 1975); *Memòries de l'exili*, 2 vols. (Barcelona, Curial, 1978-1979).

119. *Memòries polítiques* (Barcelona, Proa, 1981). Més culturals són les de F. SOLDEVILA, *Al llarg de la meua vida* (Barcelona 1970), o, per citar només dos exemples, M. SERRAHIMA, *Del pasat quan era present*, 2 vols. (Barcelona, Eds. 62, 1972-1974), o *Memòries de la guerra i de l'exili*, 2 vols. (Barcelona, Eds. 62, 1978-1980). O, més parcialment, J. RECASENS MERCADE, *Vida inquieta. Combat per un socialisme català* (Barcelona, Èmpuries, 1985).

120. Vegeu, essencialment, *Valentí Almirall. Forjador del catalanisme polític* (Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1990).

provocatiu estudi.¹²¹ El canonge Collell, que comptava amb un aplec d'articles encomiàstics, de J. Anglada,¹²² ha rebut l'atenció de J. Junyent,¹²³ que li dedicà dos esplèndids articles analitzant sengles aspectes del seu activisme catalanista. De Torras i Bages s'ha reeditat l'antiga biografia oficial,¹²⁴ mentre J. Figuerola ha publicat un estudi essencial sobre Morgades i el paper de l'Església en el catalanisme finisecular.¹²⁵ Personatges d'anomenada històrica però de discutible pertinença al catalanisme han merescut estudis biogràfics o ideològics com el doctor Robert o Duran i Bas.¹²⁶

Entre els teoritzadors del catalanisme es destaquen els dos llibres dedicats a Rovira i Virgili per A. Bladé i Desumvila.¹²⁷ J. Bofill i Mates ha centrat dos estudis: J. Casassas n'ha fet la biografia i l'anàlisi de l'activitat política, a partir de l'arxiu personal, i A. Manent en una proposta més divulgadora en dibuixa la pluralitat de facetes.¹²⁸ Les grans figures de la Lliga han merescut més atenció.

121. *Almirall y los orígenes del catalanismo* (Madrid, Siglo XXI, 1975). Per a un aspecte poc estudiat, F.X. VALL SOLAZ, *Valentí Almirall i els Jocs Florals*, «Els Marges», 40 (1989), ps. 63-86. Un acostament esbiaixat a J. PLA, *El senyor Valentí Almirall, dins Prosperitat i rauxa de Catalunya* (Barcelona, Destino, 1987), ps. 183-255. Una brillant aproximació en I. MOLAS, *Valentí Almirall: el catalanisme liberal*, dins A. BALCELLS (ed.), *El pensament polític català (del segle XVIII a mitjan segle XX)* (Barcelona, Eds. 62, 1988), ps. 107-127. Hi ha una biografia clàssica, A. ROVIRA VIRGILI, *Valentí Almirall* (Barcelona, Barcino, 1936).

122. *El canonge Jaume Collell* (Vic, Patronat d'Estudis Ausonencs, 1983).

123. *Jaume Collell i Bancells: les campanyes patriòtico-religioses (1878-1888)*, «Ausa», XIII/122-123 (1989), ps. 257-402, reimprès després com a llibre; *De la gran dignitat de l'acostament entre Jaume Collell i Valentí Almirall en 1882-1885*, «Revista Catalana de Teologia», XVII/1-2 (1992), ps. 215-256.

124. F. SOLÀ, *Biografia de Josep Torras i Bages*, 2 vols. (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993), 1^a ed., 3 vols. (Barcelona, Balmesiana, 1935). La més divulgativa, J. GABERNET, *Josep Torras i Bages, bisbe de Catalunya* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987). I les aproximacions parcials, però més rigoroses, de J. BONET, *L'Església Catalana de la Il·lustració a la Renaixença* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984), ps. 589-640 i 657-728 i C. MARTÍ, *Torras i Bages: el regionalisme tradicionalista, un antítipus ètico-històric del sistema de la Restauració*, dins BALCELLS (ed.), *op. cit.*, ps. 159-177. Consideracions interessants sobre les postures eclesiàstiques, en part les de Torras, en J.J. LAHUERTA, *La reforma de la catedral de Palma i la restauració política de l'església a Catalunya i Mallorca*, «Recerques», 25 (1992), ps. 7-29.

125. *El bisbe Morgades i la formació de l'església catalana contemporània* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994), i l'article *Regeneració religiosa i catalanisme: el cas del bisbe Morgades*, «L'Avenç», 177 (1994), ps. 18-25.

126. E. JARDÍ, *El doctor Robert i el seu temps* (Barcelona, Aedos, 1969); J. de CAMPS, *Duran i Bas* (Barcelona, Aedos, 1961); J.B. SOLERVICENS, *Manuel Duran i Bas* (Barcelona, Ayuntamiento, 1965). I el molt més rigorós, B. de RIQUER, *Epistolari polític de Manuel Duran i Bas. Correspondència entre 1866 i 1904* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990). També B. de RIQUER, *Manuel Duran i Bas i el conservadorisme català sota la Restauració*, dins BALCELLS (ed.), *op. cit.*, ps. 87-106.

127. *El meu Rovira i Virgili* (Barcelona, Teide, 1981), bàsicament d'evocacions personals, com insinua el títol, i, en una estructura més tradicional, *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps* (Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1984). Un acostament més rigorós a la seva ideologia el fa I. MOLAS, *Antoni Rovira i Virgili: nacionalisme català i federalisme*, dins BALCELLS (ed.), *op. cit.*, ps. 283-295. La *Correspondència inèdita (1947-1949)* amb A. Hurtado es publicà a «Recerques», 7 (1978), ps. 147-186.

128. J. CASASSAS, *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)* (Barcelona, Curial, 1980). A. MANENT, *Jaume Bofill i Mates. Guerau de Liost. L'home, el poeta, el polític* (Barcelona, Eds. 62, 1979). Per a la poesia, E. BOU, *La poesia de Guerau de Liost* (Barcelona, Eds. 62, 1980). Una síntesi en CASASSAS,

Prat de la Riba i la seva proposta política foren acuradament analitzats per J. Solé-Tura, en un llibre que a despit de l'èxit editorial, dues edicions catalanes en mig any i la traducció espanyola, no ha estat reeditat, potser per les dures crítiques generades pel doctrinarisme dels plantejaments.¹²⁹ Prat de la Riba ha estat objecte de diverses biografies divulgatives,¹³⁰ de dues biografies extenses, una amb voluntat global i l'altra centrada en l'actuació governamental, la darrera amb ressons mitificadors, tot i que ambdues producte d'acurades recerques,¹³¹ d'un estudi del pensament sociopolític per E. Jardí,¹³² i d'un volum miscel·lani de curiosa estructura que aplega una tria de textos de Prat de la Riba no recollits abans en llibre i diversos estudis sobre la seva gestió cultural.¹³³ Les limitacions per accedir a l'arxiu personal han dificultat la publicació dels seus papers; una part mínima de la correspondència, la sostinguda amb Soler March, ha estat publicada.¹³⁴ El successor de Prat en la presidència de la Mancomunitat, sense la seva aura de mite i el punt negre que significà l'acollida inicial dispensada al cop d'estat de Primo de Rivera, ha estat força més negligit. Els estudis biogràfics han aparegut en data tardana¹³⁵ o provocats per causes externes a l'activitat política.¹³⁶ Cambó ha estat objecte sobretot de llibres d'encàrrec.¹³⁷

Jaume Bofill i Mates: una aportació conservadora al liberalisme catalanista del primer terç del segle XX, dins BALCELLS, *op. cit.*, ps 249-261 i ID., *La configuració del sector intel·lectual-professional a la Catalunya de la Restauració. A propòsit de Jaume Bofill i Mates*, «Recerques», 8 (1978), ps. 103-131. Per a un aspecte parcial, però amb components determinants, J. AULET, *Jaume Bofill i Mates i la Congregació Mariana dels jesuïtes de Barcelona (1894-1907)* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986).

129. *Catalanisme i revolució burgesa. La síntesi de Prat de la Riba* (Barcelona, Eds. 62, 1967). I la crítica brillant de J. BENET, *Sobre una interpretació de Prat de la Riba*, «Serra d'Or», 100 (1968), ps. 39-43, ara a «Afers», 16 (1993), ps. 531-541.

130. La més sòlida, malgrat els anys passats, la de X. FORT, *Prat de la Riba* (Barcelona, Bruguera, 1967). Cal assenyalar l'aplec d'articles esparso, A. ROVIRA VIRGILI, *Prat de la Riba* (Barcelona, Eds. 62, 1968).

131. R. OLIVAR BERTRAND, *Prat de la Riba* (Barcelona, Aedos, 1964); J.M. AINAUD DE LASARTE - E. JARDÍ, *Prat de la Riba: home de govern* (Barcelona, Ariel, 1973).

132. *Les doctrines jurídiques, polítiques i socials d'Enric Prat de la Riba* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1974). Posteriorment, E. JARDÍ, *El pensament de Prat de la Riba* (Barcelona 1983). J. CASASSAS, *Enric Prat de la Riba: la tenacitat d'un estratega*, dins BALCELLS, *op. cit.*, ps. 179-191, i *Un problema de relació nacionalisme-burguesia. El imperialisme en la teoria y la estrategia de E. Prat de la Riba*, «Estudios de Historia Social», 28-29 (1984), ps. 169-179. També L. DOMÍNGUEZ CASTRO - P. FERNÁNDEZ BELLO, *Análisis semiótica comparada da ideologia nacionalista: Prat de la Riba e Murguía*, a ID., ps. 181-195. P. RIGOBON, *Enric Prat de la Riba: l'ideologia del pragmatismo nazionalista catalano*, «Spagna Contemporanea», 1 (1992), ps. 25-48. En una valoració globalitzadora, E. UCCELAY DA CAL, *La llegenda dels tres presidents*, «L'Avenç», 50 (1982), ps. 60-66. I els panegírics compartits de J.M. POBLET, *Els quatre presidents* (Barcelona, Dopesa, 1979). No aporten res els microscòpics «Annals», que des de 1985 publica la Casa-Museu Prat de la Riba de Castellterçol.

133. J. RUBIÓ BALAGUER, E. JARDÍ, J. GALI, *Prat de la Riba propulsor de la llengua i la cultura* (Barcelona, Selecta, 1974).

134. P. MARTÍNEZ-CARNÉ ASCASO (ed.), *Enric Prat de la Riba i Leonci March. Correspondència inèdita (1899-1916)* (Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 1991).

135. E. JARDÍ, *Puig i Cadafalch. Arquitecte, polític i historiador de l'art* (Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 1975). Subsidiàriament, l'elemental, J. BASSEGODA, *Puig i Cadafalch* (Barcelona, Gent Nostra, 1985).

136. *Josep Puig i Cadafalch: l'arquitectura entre la casa i la ciutat* (Barcelona, Fundació Caixa de Pensions - Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 1989).

137. És el cas dels ja citats de Josep Pla. Dins el to admiratiu, J. PABÓN, *Cambó*, 3 vols.

Macià generà una abundant producció hagiogràfica en el moment del seu esclat com a astre polític,¹³⁸ no exempta de polèmica.¹³⁹ Aquesta línia ha estat parcialment trencada per E. Jardí¹⁴⁰ i amb més contundència, però en menys extensió, en els textos dels dos catàlegs fotogràfics elaborats per E. Ucelay da Cal.¹⁴¹ Malgrat la fama d'àgraf és significatiu que ningú, per voluntat personal o per encàrrec institucional, no n'hagi recopilat encara els escrits i parlaments. La figura de Companys, coneguda sobretot per les hagiografies generades pel seu assassinat, ha merescut recentment una obra col·lectiva i un excepcional estudi de J. Benet sobre l'exili i la mort.¹⁴³ D'altres polítics republicans, pocs, dels vinculats al catalanisme han estat estudiats amb rigor com J. Comorera.¹⁴⁴

Els símbols

Els símbols identificadors del catalanisme contra allò que la cascada d'elogis que generen pot fer suposar han estat poc i mal estudiats. Només *Els segadors*, la cançó harmonitzada i rescrita per a esdevenir l'himne nacional, compten amb una rigorosa monografia,¹⁴⁵ però falta encara un treball que s'acari a la cronolo-

(Barcelona, Alpha, 1952-1969) i el també dictiràmbic, J.M. de NADAL, *Seis años con don Francisco Cambó. Memorias de un secretario político* (Barcelona, Alpha, 1957). Més distant R. MARQUINA, *Francesc Cambó* (Barcelona, Llibreria Catalònia, s.a.). El curiós Ramon de les Borges Blanques (R. ARRUFAT), *La solució Cambó* (Barcelona 1946). I el seriós estudi de J. CASASSAS *Francesc Cambó: el discurs polític del regeneracionisme català*, dins BALCELLS (ed.), *op. cit.*, ps. 205-247.

138. J. CARNER-RIBALTA, *Francesc Macià* (Barcelona, Les Edicions de l'Arc de Berà, 1931); L. AYAMAMÍ BAUDINA, *Macià. Trenta anys de política catalanista. Apunts per a una biografia* (Barcelona, Llibreria Catalònia, 1933); A. MASERAS, *Francesc Macià*, «Quaderns Blaus» (Barcelona, s.a.); J. TRULLAS RIERA, *Francesc Macià. Qui es [sic] i com ha arriuat [sic] a president de la Generalitat de Catalunya* (Barcelona, Ediciones Biblioteca Films, 1931), entre altres i deixant de banda tota la publicística, sovint polèmica, al voltant dels fets de Prats de Molló. En una línia similar M. CRUELLES, *Francesc Macià* (Barcelona, Bruguera, 1971); l'inacabat J. ALAVEDRA, *Francesc Macià. El camí cap a la presidència de la Generalitat. 1859-1926* (Barcelona, Curial, 1993) o Z. SARDA, *Francesc Macià. Vist per la seva filla Maria* (Barcelona, Destino, 1989).

139. Vegeu per exemple J. MIRAVITLLES, *Ha traït Macià?* (Barcelona, CIB, 1932), i la rèplica, V. BERNADES, *Contestant unes instídies. No! Macià no ha traït* (Barcelona, Impremta Romana, s.a.).

140. *Francesc Macià. El camí de la llibertat (1905-1931)* (Barcelona, Aymà, 1977) i *Francesc Macià, president de Catalunya* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981).

141. *Macià i el seu temps* (Barcelona, Diputació de Barcelona, 1985); *Francesc Macià. Una vida en imatges* (Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1984). F. MASCARELL, *Conversa amb Enric Ucelay da Cal. Macià: un polític sorprenent*, «L'Avenç», 66 (1983), ps. 24-38.

142. B. de BELLMUNT, *Lluís Companys, la seva vida, la seva obra, la seva mort gloriosa* («Foc Nou», Tolosa del Llenguadoc, 1945); A. OSSORIO GALLARDO, *Vida y sacrificio de Companys* (Buenos Aires, Losada, 1943); que culminen amb M. VIUSA, *Biografia popular de Lluís Companys* (Barcelona, La Magrana, 1977), amb una primera i més prima edició partesa.

143. El col·lectiu *Lluís Companys. Trajectòria d'un president* (Barcelona, L'Avenç, 1990); J. BENET, *Exili i mort del president Companys* (Barcelona, Empúries, 1990); l'àlbum fotogràfic *Lluís Companys i la Catalunya popular* (Barcelona, Diputació de Barcelona-L'Avenç, 1991); hom pot afegir-hi, entre altres, J. LLARCH, *La tràgica mort de Companys* (Barcelona, Bruguera, 1979).

144. M. CAMINAL, *Joan Comorera*, 3 vols. (Barcelona, Empúries, 1984-1985).

145. J. MASSOT, S. PUEYO, O. MARTORELL, *Els segadors. Himne nacional de Catalunya* (Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1983).

gia de la seva difusió. Per a una aproximació similar a la denominada dansa nacional, la sardana, cal remetre's al vell llibre d'A. Capmany,¹⁴⁶ sense tampoc poder-ne dibuixar la cartografia. Per a la diada de l'Onze de Setembre cal refiar-se de l'acostament col·lateral de J. Crexell.¹⁴⁷ En situació similar es troba el coneixement de l'assumpció de les quatre barres com a ensenya i el seu ús, vindicació i politització, que queda limitada a l'estelada.¹⁴⁸ Finalment per al patronatge eclesiàstic cal remarcar l'absència d'estudis sobre el de sant Jordi o Montserrat.¹⁴⁹ Un estudi il·luminador per a entendre la difusió del sentiment català i el mecanisme amb què es féu és el dedicat nominalment al paper de cant coral per J. L. Marfany.¹⁵⁰ Cal remarcar, finalment, l'esforç de J.J. Lahuerta per explicar a través de Gaudí i la seva obra l'*invent* d'una part de la mitologia de la burgesia catalanista.¹⁵¹

Cloenda

El repàs de la bibliografia sobre el catalanisme posa en evidència l'increment de títols els darrers anys, però també l'absència de produccions sòlides i definitives, amb molt clares excepcions. Recordaré ràpidament algunes llacunes ja insinuades. Fa falta un bon repertori bibliogràfic sobre el nacionalisme, amb notes crítiques, comparable als que ja fa anys que hi ha sobre els moviments socials o el franquisme.¹⁵² Falten biografies rigoroses dels principals ideòlegs o activistes, com cal fer una revisió de la nòmina (dels que actuaren i publicaren des de Barcelona i dels que ho feren des de les comarques), com ho demostren les *des-*

146. *La dansa a Catalunya*, I (Barcelona, Barcino, 1930), esp. ps. 85-153, el qual tots els llibres posteriors segueixen, tot i que la majorien no el citen. Hi ha alguna aportació local, F. SIFRE, *El sardanisme de Montblanc*, dins *Aplec de treballs núm.8 del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà* (Montblanc 1987), ps. 247-260. *Montblanc i la sardana* (Montblanc, Museu-arxiu de Montblanc i comarca, 1987).

147. *El monument a Rafael Casanova* (Barcelona, El Llamp, 1985). J. ALBAREDA, *L'Onze de Setembre: realitat i mite*, «L'Avenç», 150 (1991), ps. 62-65. No aporta gran cosa S.RIERA, *La commemoració de l'Onze de Setembre a Barcelona* (Ajuntament de Barcelona 1994).

148. J. CREXELL, *Origen de la bandera independentista* (Barcelona, El Llamp, 1984).

149. Per a sant Jordi cal encara refiar-se de les breus notes, copiades reiteradament, de J. d'ALÓS-MONER, *Sant Jordi, patró de Catalunya* (Barcelona, Barcino, 1926), ps. 94-95. Per a Montserrat A. FRANQUESA, *75 anys de patronatge de la Mare de Déu de Montserrat* (Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1958). I les pàgines que hi dedica J. MASSOT, *Els creadors del Montserrat modern* (Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1979). J. FIGUEROLA, *Montserrat, símbol religiosos i nacional*, «L'Avenç», 150 (1991), ps. 70-73.

150. «*Al damunt dels nostres cants...*»: *nacionalisme, modernisme i cant coral a la Barcelona de finals de segle*, «Recerques», 19 (1987), ps. 85-113. Vegeu també MARFANY, *Mitologia de la Renaixença i mitologia nacionalista*, «L'Avenç», 164 (1992), ps. 26-29. P. ANGUERA, *Modernitat i contundència de la primera propaganda catalanista*, «L'Avenç», 179 (1994), ps. 10-15.

151. Antonio Gaudí, 1852-1926. *Arquitectura, ideología y política* (Madrid, Electa, 1993).

152. No són substitutius, malgrat la utilitat evident, J. BENET, *Bibliografia sobre el nacionalisme català* (Barcelona, Fundació Jaume Bofill, 1974); F. CUCURULL, *Bibliografia sobre el nacionalisme català*, *Panoràmica*, I, ps. 33-119; J. G. BERAMENDI, *Bibliografia (1939-1983) sobre nacionalismos y cuestión nacional en la España contemporánea*, «Estudios de Historia Social», 28-29 (1984), ps. 491-515, 495-501 per al cas català. Vegeu també X.M. NÚÑEZ SEXAS, *Historiographical Approaches to Nationalism in Spain* (Fort Lauderdale, Verlag breitenbanc Publishers, 1993), ps. 62-81.

cobertes de J.N. Roca, S. Farnés o B. Torroja. Calen estudis de les revistes i centres catalanistes, més enllà del catàleg estricte, i de les seves sovintejades interrelacions, de la seva sociologia o de la presència de l'independentisme, detectada a través de la seva reiterada negació. Convenen edicions crítiques de les obres considerades bàsiques, com calen antologies de les principals revistes. Fan falta mapes de l'expansió de la teoria nacionalista (anys de creació d'entitats, dinamisme, densitat associativa) i dels símbols: difusió de la sardana, de l'Onze de Setembre, d'*Els Segadors* o del ritme d'implantació de la devoció a Montserrat o a sant Jordi i del seu arrelament en l'onomàstica personal o en la toponímia.

Les limitacions historiogràfiques es justifiquen en bona part per la recent història política espanyola. Les dues dictadures, amb les prohibicions, i les represes democràtiques, amb les eufòries, han empès la història del catalanisme cap al terreny de l'idealisme, forçant a la mitificació d'homes i episodis, de propostes i realitzacions, sovint amb un resultat més emocional que científic. La idealització, apologetica i defensiva, fa que la majoria de textos siguin més descriptius que analítics. De fet hi ha sovint més *nacionalisme* que no pas recerca sobre el nacionalisme. Hi ajuda el fet que aquesta historiografia s'ha desenvolupat prescindint de les aportacions i de les propostes teòriques de la historiografia i la sociologia internacional, que plantegen discussions renovadores, sobretot els angloparlants.¹⁵³ Aquesta mena d'autarquia teòrica explica la poca dedicació a analitzar les vinculacions del catalanisme amb els processos de modernització econòmica, el paper de la *intelligencija*, el dels medis de comunicació social, el sentit compartit de l'etnicitat o, malgrat la reiteració a invocar-lo, del patriotisme popular amb una anàlisi de les seves actuacions o del sentit del llenguatge polític emprat pel poble menut. En definitiva, doncs, la bibliografia recent sobre el catalanisme polític evidencia més llacunes que interpretacions definitives, tant en les aportacions de voluntat parcial, com en les anàlisis de conjunt.

153. E. GELLNER, *Nations and Nationalism* (Oxford, Basil Blackwell, 1983); A.D. SMITH, *Ethnic Origins of Nations* (Oxford, Basil Blackwell, 1986), entre altres. La recepció d'E.J. HOBBSAWM, *Nations and Nationalism since 1790. Programme, Myth, Reality* (Cambridge, University Press, 1990), ed. espanyola (Barcelona, Crítica, 1991), amb la implícita defensa de l'actual estructura d'estats-nacions, havia de ser forçosament poc propícia. M. HROCH, *Social Preconditions of Nominal Revival in Europe* (Cambridge, University Press, 1985). Una bona introducció a la falta de sintonia de la historiografia catalana, FRADERA, *op. cit.*, ps. 9-20.